

DET RYSKA ANFALLSFÖRETAGET MOT SVERIGE ÅR 1914

NYA DOKUMENT OM DET KRITISKA LÄGET UNDER DE FÖRSTA AUGUSTIDAGARNA

Av kommendörkapten E. BIÖRKLUND, Stockholm

ÅTSKILLIGT har sedan år 1924 skrivits och talats om det anfallsföretag, som från rysk sida höll på att komma till utförande mot Sverige i början av 1914—18 års världskrig. Vad som tills dato publicerats därom är dock blott en del av vad initierade hava sig bekant. Mer än 20 år hava emellertid nu förflutit sedan dessa händelser timade; den nuvarande ryska regimen har tillåtit offentliggörandet av dels diplomatiska rapporter från tiden för världskriget, dels av ryska publikationer, vilka oförbehållsamt erkänna riktigheten av att ett sådant anfallsföretag var under utförande år 1914, och det synes icke längre föreligga några vägande skäl för att från svensk sida fortfara att iakttaga tystlåtenhet i nämnda hänseende.

Detta är anledningen till att författaren härmed framlägger resultatet av vissa forskningsarbeten beträffande anfallsföretaget i fråga. Såsom närmare anföres i slutet av föreliggande artikel, intygas riktigheten av dessa forskningsresultat av ingen mindre än den person, vilken under år 1914—18 var chef för marinstaben i det ryska högkvarteret, jämte ett flertal f. d. ryska sjöofficerare, vilka hade att göra med operationen. Arbetet — utom avslutningen — har ur svensk synpunkt genomsetts av personer, vilka år 1914 intogo ledande ställning inom Sveriges riksstyrelse. Författaren begagnar tillfället att till dessa personer här framföra ett värdsamt tack för visat tillmötesgående och sakkunnig kontroll. Samtidigt härmed framföres även ett tack till de historiskt sakförståndiga personer, vilka varit författaren behjälpliga med råd och dåd.

* * *

Den allmänna politiska situationen vid tiden för världskrigets utbrott är alltför känd för att här kräva en ingående skildring. Men vad man måhända icke lika väl erinrar sig är den utomordentliga ovisshet, som rådde i flera avseenden. Denna ovisshet tog sig många uttryck, och ett av dem är det ryska anfallsföretag, vilket utgör föremålet för denna utredning. På grund av ämnets särregna och känsliga art samt till följd av det vittutgrenade forskningsarbete, som blivit erforderligt för att klarlägga orsakssammanhangen, synes det nödvändigt att giva en kronologisk skildring av detta arbetes förlopp för att därefter ställa forskningsresultatet i belysning av vissa helt nyligen offentliggjorda dokument av utrikespolitisk art. Från början känt allenast av ett fåtal personer, kom detta anfallsföretag till såväl ryska som svenska allmänhetens kännedom först åtskilliga år efter världskrigets slut.

År 1924 publicerades sålunda i svenska Vecko-Journalen en artikel, skriven av en icke namngiven f. d. rysk stabsofficer, vilken artikel i stora drag skildrade en sjökrigsoperation, som år 1914 företogs av chefen för ryska Östersjöflottan, amiral von Essen, i avsikt att utöva »tryck» på Sverige och att vid behov verkställa anfall även med risk att Sverige slöte sig till Rysslands fiender. Det visade sig dock omöjligt att ernå klara bevis, enär artikelförfattaren av vissa skäl ville bevara sin anonymitet. Detta hindrade likvisst icke, att en del från Ryssland flyktade f. d. sjöofficerare voro villiga att omtala åtskilliga detaljer.

Nästkommande år, 1925, offentliggjordes i en norsk bok, »Faren fra øst», författad av doktor Herman Harris Aall, ett under edlig förpliktelse avgivet intyg av en f. d. norsk vice-konsul i Ryssland, Köpke, som av en f. d. rysk marinofficer, Boris Ivanoff, hade mottagit upplysningen att nämnde Ivanoff i början av kriget hade sänts till sjöss från Hangö i Finland mot svenska kusten, medförande förseglade order från amiral von Essen. Orderna fingo ej brytas, förrän de ryska jagarna passerat viss longitud syd om Åland. Ivanoff uppgav, att ordena innehölle befallning att beskjuta svenska kustorter, därest befälhavaren ej finge kontraorder per radio före midnatt. Ivanoff trodde sig minnas, att det var den 9 augusti men var ej säker på datum. Han erhöll kontraorden före midnatt och återvände till finsk hamn. Anfallsföretaget kom alltså aldrig till utförande. Ivanoff tillhörde enligt uppgift den ryska jagarstyrka, som i krigets början var baserad på Hangö. Enligt en annan rysk källa (marinhistorikern Terestschenko) var

han år 1914 chef å jagaren Dostoyny, vilken var förlagd till Åbo—Ålands skärgård.

År 1929 befann sig i Uppsala en f. d. rysk sjöofficer, N. von Naswetéwitch, vilken bedrev studier vid Uppsala universitet och intresserade sig för att klarlägga händelserna under tiden 1914—18. N. skrev en artikel i tidskriften »Vår flotta», i vilken han särskilde tvenne anfallsföretag.

Det första var nyssnämnda jagaroperation mot Stockholms skärgård, vilket företag skulle hava kommit till utförande under tiden 8—11 augusti 1914 och varit föranlett av följande order: »Närma Eder inloppen till Stockholms skärgård. Om kontraorder ej erhålles, beskjut kusten, förstör fyrarna, lotsstationer m. m. Lägg minor i inloppen. Om man anfaller Eder, drag Eder tillbaka mot Ledsund» (inloppet till Mariehamn på Åland). Von Essen skulle under natten 9—10 augusti hava avsänt ett radiomeddelande till jagarna att invänta vidare order, jagarna skulle den 10 hava befunnit sig utom synhåll utanför svenska kusten och återkallats den 11 augusti. Man skulle slutligen hava främtagit Ivanoff den skriftliga ordern för att förhindra hemlighetens spridande.

Det andra anfallsföretaget utfördes enligt Naswetéwitch i början av september 1914 i avsikt att tvinga svenska flottan att intaga en mindre hotande utgångsgruppering än den vid Fårösund å Gotland, där man på rysk sida trodde att en del av den svenska örlogsflottan då befann sig. N. höll före att man ville skapa en konflikt med de svenska örlogsfartygen och att von Essen givit sina chefer order att öppna eld mot de svenska fartygen, därest ej dessa avgåve salut. Enligt samme sagesman skulle den samlade ryska flottan den 7 september hava befunnit sig 30 nautiska mil sydväst den (nu estniska) fyren Tachkona vid Finska vikens mynning med kurs mot Fårösund, då von Essen fick kontraorder från det ryska högkvarteret att återvända till Finska viken.

I anslutning till Naswetéwitchs artikel gjorde författaren av dessa rader en del kommentarer i »Vår flotta», belysande angreppsföretagen ur svensk synpunkt. I dessa kommentarer meddelades, hurusom den ryska historieprofessorn Eugène Tarlé, som i mars 1929 höll ett föredrag i rysk-svenska föreningen i Stockholm (vilket föredrag väsentligt förkortat sedan återgavs i föreningens årskrift), personligen nämnt att enligt hans uppfattning anfallsföretaget utförts under tiden 4—11, sannolikt under den 9—10 augusti 1914. Tarlé uppgav, att ryska legationen i Stockholm hade sänt ett

telegram till Petrograd om att en del av den svenska flottan avginge till Gotland samt att han (Tarlé) i ryska arkiv funnit en order från ryska högkvarteret av den 11 aug., vilken order förbjöd Essen att utföra offensivföretaget mot Sverige samt att ryska regeringen erkänt Sveriges neutralitet såsom lojal.

En förklaring till att man trodde svenska flottan delvis vara baserad på Gotland, torde få sökas i följande sakförhållande.

I slutet av juli år 1914 låg huvuddelen av den svenska kustflottan samlad i Stockholms skärgård, beredd att påbörja en sedan länge planerad krigsövning, där en del av fartygen — Röd styrka — skulle hava sin bas i Fårösund samt bekriga en Blå styrka, vilken var baserad på Stockholms skärgård.

Orderna för övningen voro redan utdelade och meddelande lämnat till den svenska pressen angående krigsövningens allmänna anordnande, då den politiska situationen blev alltmer spänd. Olägenheterna av att i ett dylikt fall skingra örlogsflottan för krigsövningen i fråga framträdde härvid allt skarpare, ty det skulle givetvis vara en stor nackdel att hava flottan splittrad i tvenne delar, därest Sverige indroges i krigsoperationerna. Härtill må fogas, att dåvarande högste befälhavaren för den svenska kustflottan, viceamiral Wilhelm Dyrssen, var ytterst angelägen om att icke vidtaga några dispositioner, som kunde åstadkomma misstag om de svenska avsikterna eller föranleda komplikationer av icke önskvärd art.

Den planlagda krigsövningen inställdes också på grund av det alltmer skärpta politiska läget, men på rysk sida lærer man fortfarande hava levt i den tron, att en del av den svenska flottan avgått till Fårösund. Ett misstag i detta hänseende är måhända förklarligt. Från rysk sida har även upplysts, att ett sådant framskjutande av svenska sjöstridskrafter av många ansågs såsom en förberedelse för samverkan med tyska flottan mot Finska viken. På vissa håll lærer misstänksamheten hava varit så stor, att man — speciellt sedan upplysning ingått att en tysk sjöstyrka under konteramiral Mischke var på väg från Kiel mot norra Östersjön — trodde den svenska krigsövningens uppläggning vara en skickligt camouflerad förberedelse för ett dylikt svenskt-tyskt operativt samarbete. Varje saklig grund för ett sådant antagande var givetvis oriktig, men förhållandet visar, att i politiskt upprörda tider misstänksamheten icke har några gränser. I varje fall var det en synnerligen klok åtgärd att i detta fall inställa en krigsövning, vars

planläggning var gjord ur rent fredliga övningssynpunkter men som skulle hava medfört en basering av sjöstyrkorna, vilken kunde verka utmanande och skapa en felaktig bild av de svenska statsmakternas neutrala inställning.

En annan omständighet av intresse är tidpunkten för den ryska framstöten mot Gotland. Naswetéwitch förlägger liksom den ovannämnde författaren i *Vecko-Journalen* tidpunkten för det stora anfallsföretaget till september månad, medan andra enstämigt angiva början av augusti. Det kan här icke vara någon förväxling av dåtida rysk och europeisk tidsräkning (skillnaden 13 dagar) utan måste bero på varierande primäruppgifter. Såsom av det nedanstående framgår, får man nu anse, att det var i själva början av kriget, augusti månad, som man fick bevittna detta skäliga originella men ofullbordade krigsföretag. Det har dock stött på segt motstånd från många håll att i denna sak kunna bringa »papperen på bordet».

Skildringar angående företaget blevo emellertid med tiden synliga i rysk litteratur. Den första beskrivningen återfanns i ett, av ryska arméstabens avdelning för krigshistorisk forskning utgivet verk, »*Morskaja Oborona Beregov v Opyte Poslednich Vojn Rossii*» (Erfarenheter angående kustförsvar vid Rysslands sista krig), Leningrad 1927. Utdraget (sid. 110 och 111) lyder i bestyrkt översättning på följande sätt:

»*Den svenska operationen.*¹ Det politiska läget under krigets första dagar var högst obestämt. England hade ännu icke förklarat krig. Även Sveriges ställningstagande ansågs oklart. Sistnämnda lands uppslutande på Tysklands sida kunde emellertid på ett högst radikalt sätt förändra det strategiska läget i Östersjön.

Lägets obestämbarhet och frånvaron av noggranna politiska informationer från Petersburg kunde icke tillfredsställa Essen.² Sedan

¹ Den ryska texten giver icke exakt datum, men »den svenska operationen» befinner sig i den kronologiska skildringen mellan »krigets första dagar» och »perioden 12—21 augusti». Detta stämmer väl med övriga historikers angivande av 8—11 aug. Av skildringen framstår klart, att de diplomatiska förhållandena voro tillfredsställande men att Essen hölls i okunskap om detta diplomatiska läge och att det var på denna grund, som operationen överhuvud kunde tillkomma.

² Amiral von Essen var högste befälhavare över ryska Östersjöflottan på samma sätt som vice-amiral W. Dyrssen var högste befälhavare över svenska kustflottan, men E. hade en mycket självständigare ställning och var som bekant en ytterst aktivt och offensivt inriktad befälhavare, känd för dessa egenskaper redan från rysk-japanska krigets dagar.

Övers. anm.

han uppgivit hoppet att erhålla sådana informationer, fattade han, i betraktande av det enligt hans mening utomordentligt hotfulla läget, på eget initiativ ett beslut, som kunnat medföra mycket vittgående politiska och strategiska följder.

Han beslöt förelägga den svenska sjöstyrkan i farvattnet vid Gotland en ultimativ fordran att förflytta sig till Karlskrona och icke utlöpa därifrån under den tid kriget mellan Ryssland och Tyskland varade, i motsatt fall hotande den med förintning.¹

Efter att hava sänt rapport till befälhavaren för VI. armén gick Essen till sjöss med fulltalig eskader för att där invänta tillstånd att förelägga svenskarna ifrågavarande ultimatum.

Självfallet fick Essen omedelbart nekande radiosvar. I Petersburg hade uppstått panik. Man hade där förstått, att det varit oförsiktigt att ge Essen frihet till initiativ och att han genom sin aktiva framstöt kunnat ställa till stora olyckor. Till följd av denna icke genomförda operation utfärdades direktiv, som inskränkte Essens initiativrätt och närmare preciserade flottans uppgifter: 'Högste befälhavaren tillåter icke offensiva operationer i nuvarande politiska läge. Flottans huvuduppgift är att skydda huvudstaden, vilket nu ernås huvudsakligen genom dess uppehåll i Finska viken. Då så bliver möjligt, skall högste befälhavaren giva order om förflyttningar. Brevförslaget betraktas såsom utmanande handling och en oförskyllad förolämpning av svenskarna, som nu intaga en lojal hållning mot Ryssland.'

Från denna tid uppstod ett förmynderskap över Essen från VI. armékommandots och högkvarterets sida.

Till denna framstöt, som utan tvivel var olämplig med hänsyn till de politiska omständigheterna vid tillfället i fråga, var emellertid framför allt själva högkvarteret skyldigt, enär detsamma givit Essen otillräckliga informationer och därigenom tvingade denne att själv bedöma läget och själv söka fatta beslut.» — — —

Rätt översatt från ryska originalet intygar. Stockholm den 28 februari 1936.

N. Tolstoy.

Lärare i ryska språket vid Kungl. Sjökrigshögskolan.

Tj.-f. andre kanslisekreterare i handelsdepartementet.

Ovan angivna ryska verk, som utgivits år 1927, kom till svensk kännedom först långt senare.

År 1932 utkom på förlag i Tunis ett verk, författat av en f. d. rysk sjöofficer N. Monasterev, med titeln »Sur trois mers», vari den ryska flottans verksamhet under världskriget skildrades. Här gavs för första gången i tryck en mera detaljerad redogörelse för det ryska anfallsföretaget och meddelades texten till det brev, som amiral von Essen haft för avsikt att tillställa den svenske sjö-

¹ I not återges Essens brevförslag, vilket finnes i ryska marinarkivet.

Övers. anm.

styrkebefälhavare, vilken förmodades finnas i Fårösund. Äktheten av detta brev har intygats såväl av den ryske marinförfattaren Terestschenko som av amiral von Essens stabschef, varom mera nedan. Brevet, som senare publicerats även i andra arbeten i en nära nog identisk form, är odaterat och har i svensk översättning följande lydelse:

»Eders Excellens!

Ehuru svenska regeringen har förklarat sin neutralitet i det nuvarande kriget mellan Ryssland och Tyskland och intet synes behöva störa det vänskapliga förhållandet mellan våra två regeringar, måste jag rikta Eder uppmärksamhet på det faktum att Edert land, då kriget syntes förestående, var skådeplatsen för en rad manifestationer i ändamål att få Eder att gripa till vapen mot Ryssland. Med hänsyn till detta läge och inför svårigheten att i tid erhålla bestämda förklaringar angående Sveriges och dess stridskrafter verkliga avsikter, anhåller jag vördsamt att Eders Excellens måtte draga tillbaka hela den svenska flottan till Karlskrona och låta den kvarstanna där under hela den tid, som kriget pågår mellan Ryssland och Tyskland.

Ni är militär; Ni förstår därför det faktum, att jag givit alla mina fartyg ordern att förstöra alla örlogsfartyg, vilka de än vara må, som påträffas i Östersjön och dess havsvikar.

Jag beder Eder att anse denna förklaring såsom en vänlig handling, avsedd att utesluta möjligheten för ödesdigra händelser mellan våra två flottor och våra två länder.

Mottag, Ers Excellens, försäkran om min utomordentliga högaktning.

Amiral von Essen
Chef för ryska flottan.»¹

¹ Originallet lyder som följer:

»Excellence,

Bien que dans la présente guerre entre la Russie et l'Allemagne le gouvernement suédois ait déclaré sa neutralité et que rien ne paraisse devoir troubler les relations amicales entre nos deux Gouvernements, il me faut attirer votre attention sur le fait qu'alors que la guerre était imminente, votre pays fut le théâtre de toute une série de manifestations tendant à vous faire prendre les armes contre la Russie. Considérant cette situation, et devant la difficulté de recevoir en temps opportun des déclarations précises sur les intentions véritables de la Suède et de ses armées, je demande très humblement à votre Excellence de vouloir bien faire rentrer toute la flotte suédoise à Karlserona et la maintenir pendant toute la durée de la guerre de la Russie avec l'Allemagne.

Vous êtes militaire; vous comprendrez donc que j'aie donné à tous mes bâtiments l'ordre de détruire tous les navires de guerre, quels qu'ils soient, rencontrés en Baltique et dans ses golfes.

Je vous prie de considérer cette déclaration comme un acte de courtoisie

Det är att märka, att det odaterade brevet utgår från att Sverige avgivit sin neutralitetsförklaring i kriget mellan Ryssland och Tyskland. Detta skedde officiellt den 3 augusti 1914. Brevet bör sålunda hava avfattats efter denna tidpunkt, även om ett utkast till detsamma kan hava uppgjorts tidigare.

Ovannämnde Monasterev, med vilken författaren under senaste år varit i omfattande korrespondens, säger bl. a. följande angående anfallsföretaget:

»Vid tiden för krigsförklaringen var den politiska situationen invecklad och förvirrad för Rysslands del på grund av osäkerheten angående Englands och Sveriges blivande hållning. Inför denna ovisshet hade regeringen icke givit Amiralen (von Essen) några preciserade instruktioner om huru han borde förfara med svenskarna. Den operationsplan, som utarbetats före kriget, utgick från att Sverige ginge med i kriget mot Ryssland. I Sverige hade talrika anti-ryska demonstrationer ägt rum vid mottagandet av underrättelsen om krigsutbrottet. Svenska regeringen, vilken avgivit neutralitetsförklaring, intog icke dessmindre en hotande hållning mot Ryssland. Dessutom var man från tyskt håll verksam i Sverige för att i Finland skapa svårigheter för Ryssland genom att försöka åstadkomma uppror därstädes. Under dessa förhållanden utgjorde den svenska flottan, som innefattade ett visst antal ganska kraftiga, pansrade kustförsvarsfartyg, vilka voro lämpade för att uppträda i de finska skärgårdarna, ett verkligt och allvarligt hot mot ryska flottan. Man kunde vänta sig ett flankangrepp från dess sida mot de finska skärgårdarna, där svenskarna kunde utnyttja ett ganska stort antal småfartyg, särskilt torpedbåtar, vilket Ryssland saknade. Om Sverige inträdde i kriget vid Tysklands sida, skulle problemet för den ryska flottan hava blivit alldeles ovanligt invecklat, i det att ryska flottan då, medan den ännu var mycket svag, hade att strida mot den tyska och den svenska flottan samtidigt...»

Monasterev skildrar sedan, hurusom amiral von Essen gick till sjöss med hela sin flotta den 9 augusti (rysk stil den 27 juli 1914) i avsikt att tvinga den svenska flottan att draga sig tillbaka till Karlskrona; von Essen hade därvid i Helsingfors kvarlämnat en av sina stabschefer med uppdrag att till E. vidarebefordra det svarstelegram, som väntades från myndigheterna i Petrograd,

destiné à écarter la possibilité de fâcheux événements entre nos deux flottes et nos deux pays.

Recevez, Excellence, l'assurance de ma considération distinguée.

Amiral von Essen,
Commandant de la flotte russe.»

vilka amiralen underrättat om sin operativa avsikt och om att han ginge till sjöss. Då nekande besked erhållits, återvände han till Finska viken. Den nyssnämnde stabschefens eget vittnesmål upptages nedan.

Händelseförloppet är alltså på väg att klarläggas. Att det tagit så lång tid att få fram sanningen, måste huvudsakligen ha haft sin grund i en, tidigare kanske förståelig men nu ej längre motiverad känsla hos f. d. ryska officerare, att Essens offensivoperation kunde kasta en mindre fördelaktig dager över den förutvarande kejsrerliga örlogsflottan och dess ledande män under sistlidna världskrig. Von Essens plan var visserligen djärv, originell och grundad på den felaktiga uppgiften att delar av svenska flottan låge i Fårösund, men låtom oss å andra sidan erkänna att det ovissa läget måste hava varit synnerligen prövande och att von Essen med utförandet av sitt företag i själva verket icke gjorde annat än »ställde upp sina schackpjäser» i väntan på eventuellt bifall från egen krigsledning. Den gamla regimens ryssar kunna därför utan oro se på förhållandet, att full klarhet ernås i denna sak. Den nuvarande ryska regimens män åter hava intet som helst ansvar för vad tsarregeringen företog sig, och de ha också medgivit publicerandet av en rad intressanta dokument från tiden för kriget.

Sedan emellertid Monasterev's i Tunis år 1932 utgivna publikation undgått censurans arm, hava bestyrkandena duggat ganska tätt. En polsk sjömilitär tidskrift hade sålunda samma år en artikel om den Essen'ska anfallsoperationen, vilken artikel i sammandrag återgavs i publikationen »Vår flottas» decemberhäfte år 1932. År 1934 tilläts den ryske marinförfattaren Terestschenko att i den ansedda tidskriften »La Revue Maritime» (maj 1934), vilken utgives av franska marinstabens sjökrigshistoriska avdelning, giva en skildring, som var så gott som identisk med Monasterev's två år tidigare publicerade. Artikeln i fråga, som fastslår tidpunkten för Essens framstöt till den 9 augusti 1914, finnes översatt till svenska i »Tidskrift för sjöväsande» för år 1934. Professor Karl-grens artiklar i Dagens Nyheter samt frih. C. F. Palmstiernas artikel i samma tidning i juli 1933 hava vidare bidragit att klarlägga det politiska förhållandet mellan Sverige och Ryssland vid tiden för krigsutbrottet.

Att en dylik framstöt företogs av von Essen, är sålunda nu fullt säkert. De tillgängliga källorna äro dock i vissa avseenden varandra motsägande, och de allra flesta innehålla icke några detaljer. För att råda bot härför, har författaren satt sig i förbindelse med ett flertal personer, som skulle kunna lämna kompletterande upplysningar. Framför allt har eftersträfvats att finna sådana personer, som kunde lämna auktoritativa upplysningar. En mängd uppgifter hava erhållits från nu i Paris bosatta f. d. ryska sjöofficerare.

Den förut omnämnde Terestschenko har sålunda bestyrkt den oro, som gjorde sig gällande å ryska Östersjöflottan, då man erhöi den (felaktiga) uppgiften, att delar av den svenska flottan samlade sig vid Gotland. Han har angivit, att von Essen sände meddelande om sin avsikt även till chefen för ryska s. k. VI. armén (Petrograds dåvarande försvarsområde), att von Essens avsikt var att öppna eld mot den svenska sjöstyrkan till ankars om hans ultimatum avvisades, att von Essen visst icke tänkte begagna sig av någon »salutkonflikt», att ingen tvekan kan råda om att operationen utfördes den 9—10 augusti samt att von Essens återkallande skedde genom telegrammet: »Högste Befälhavaren har förbjudit varje offensivoperation, flottans huvuduppgift är Petersburgs försvar. Detta fordrar flottans ständiga närvaro i Finska viken.» Terestschenko har slutligen uppgivit, att von Essens brev skrivits en viss tid före utlöpanDET med flottan från Helsingfors.

Såsom svar på författarens ytterligare förfrågningar har samme Terestschenko upplyst, att hans forskningar lett till resultat att det varit von Essens avsikt att, anländ utanför Fårösund, kvarbliva där med flottan (risken för ubåtsanfall var då ej ännu förhanden), medan brevet per båt eller med ett mindre fartyg tillställdes äldste befälhavaren på de svenska örlogsfartyg, som förmodades ligga i hamnen. Ett påpekande av att vissa källor angiva en dag i början av september såsom tiden för »den svenska operationen» har av T. kategoriskt bemötts med att han är fullt säker på att den ryska flottan återkom från operationen i fråga den 10 augusti och att septemberframstöten ej avsåg svenska flottan. Det egendomliga förhållandet, att von Essen synes hava fått tvenne olika lydande återkallelsetelegram, förklaras enligt T. genom den omständigheten, att von Essen sannolikt underrättat såväl högkvarteret som chefen för VI. armén, general van der Flit, om företaget och att återkallelse sänts både från storfurst Nikolaj

Nikolajevitch i högkvarteret bakom landfronten och från general van der Flit i Petrograd.

Beträffande jagarframstöten från Hangö anser T., att Ivanoff icke fått någon order att beskjuta kustorter, men han betonar att det i varje fall från rysk sida förekom endast en enda och samtidig operation mot Sverige. Jagaroperationen mot Stockholms skärgård skulle ju enligt andra, ovan angivna, källor hava utförts under tiden 9—11 augusti, och om så verkligen vore förhållandet, kommer man till den intressanta slutsatsen att sagda jagaroperation endast utgjorde en del i den större operationen. Det var givetvis ur von Essens synpunkt mycket lämpligt för att icke säga nödvändigt att framsända en jagarspaning mot svenska örlogsflottans huvudstyrka i Stockholms skärgård för att hålla sig underrättad om denna styrkas rörelser, samtidigt med att ryska huvudflottan stötte fram mot Gotland.

Det vore av stort intresse att av initierade i fråga om denna jagaroperation få veta, huruvida den tidigare ovan angivna skildringen om jagarframstöten från Hangö är riktig. Full klarhet om denna framstöt har tills dato icke kunnat åvägbringas.

Författaren har vidare i Paris påträffat tvenne personer, vilka för dessa undersökningar äro av största intresse, nämligen dels den f. d. ryske marinstabschefen i högkvarteret, amiral Rousine (Russin)¹, dels den Essens stabschef, vilken i Helsingfors vidarebefordrade återkallelsetelegrammet från Petrograd. Amiral von Essen själv liksom hans ene stabschef (för operativa ärenden), dåvarande kommandören, sedermera amiralen Koltchak, äro ju länge sedan avlidna, men hans andre stabschef (för förbindelser och organisation), f. d. kommandören Dmitry P. Rudensky, lever ännu och är bosatt i Paris. Rousine och Rudensky äro väl bland de få nu levande, som verkligen kände till von Essens avsikter och som varit i tillfälle att under kriget studera handlingarna i målet. Båda hava med beredvillighet ställt sig till förfogande, sedan de fått kännedom om att den ryske ministrerna i Stockholm, Nekljudoff, politiska rapporter blivit publicerade av Sovjet. Båda hava fått taga del av ovan angivet forskningsresultat och hava genom förfrågningar bland f. d. ryska sjöofficerare sökt komplettera arbetsresultatet.

Amiral Rousine, den ryske marinstabschefen i högkvarteret vid

¹ I Frankrike stavar R. sitt namn på förstnämnt sätt; i den på tyska avfattade ryska dokumentsamling, som nedan angives, stavas namnet på sistnämnt vis.

denna tid, anger att samma dag, som von Essen löpte ut med sin flotta, väntade man i ryska högkvarteret, att Sverige skulle förklara sin anslutning på Tysklands sida i kriget.

Återkallelsesignalen förmedlades av Dmitri Rudensky, som av von Essen kvarlämnats i Helsingfors på lasarettsfartyget Ariadne (f. d. finsk passagerareångare, mobiliserad vid krigsutbrottet) för att mottaga och dechiffrera alla ankomna telegram samt för att genast per radio vidarebringa endera av de överenskomna signaler från ryska högkvarteret, vilka betydde bifall till eller förbud mot operationens genomförande. Rudensky bestyrker, att von Essen till armékvarteret i Petrograd (general van der Flit) sändt en adjutant med fullständiga uppgifter beträffande sina operativa avsikter. Rudensky har omtalat, vilka spännande timmar han genomgick, medan han väntade svar från högkvarteret och samtidigt visste, att von Essen alltmera närmade sig målet för sin operation. Liksom Terestschenko förklarar Rudensky, att det icke kan vara tal om tvenne skilda anfallsoperationer utan endast om *en enda* operation omkring den 10 augusti, i vilken jagarframstötten ingick såsom ett led.

Rudensky erinrar sig fortfarande omständigheterna, då han avsånde det »negativa» beskedet. R. bestyrker, att von Essen företog operationen helt på eget initiativ och att von Essen var mycket orolig över svenska flottans (förmodade) framstöt mot Gotland. Von Essen ansåg en sådan framstöt vara en förberedelse till samverkan med tyska sjöstridskrafter, vilka under befäl av konteramiral Mischke utlöpt från Kiel den 9 aug. på morgonen och förflyttat sig förbi Bornholm och ost om Gotland (jfr »Krieg zur See, Ostsee», Band I, sid. 56—60). Om dessa tyska rörelser hade man kännedom på rysk sida. Von Essens livliga och inbillningsrika kynne medverkade till att han hellre ville förekomma än förekommas, och hans »operative stabschef», Koltchak, hade samma offensiva läggning, ehuru han var djärvare än amiralen själv. Rudensky vill å andra sidan understryka, att von Essen fullt riktigt meddelade sina överordnade planerna. Någon »salutkonflikt» blev ej på allvar diskuterad, utan avsikten var att per båt i Fårösund överbringa Essens brev till den svenske sjöstyrkechef, som väntades där uppehålla sig. Möjligt är även, att man kunnat sända ultimatum per radio. Von Essens avsikt var att beskjuta de svenska fartygen, om detta ultimatum avlogs. T. o. m. sedan denna »svenska operation» var över, talade von Essen ofta med sin

stab om att man borde söka tvinga den svenska flottan att hålla sig i södra Östersjön.

Rudensky, som hade eskaderns förbindelseväsende sig underställt, har i övrigt bestyrkt, att man på rysk sida nästan alltid antingen genom chifferforcering eller agenter i förväg hade reda på tyska flottans förehavanden. Han uppger även, att det var ryssarna, som varskodde det brittiska amiralitetet om (förestående) utlöpande av tyska fartyg såväl före kryssarslaget vid Doggersbank år 1915 som före Skagerackslaget år 1916. För att skydda sig mot tysk radioavlyssning föreskrevs på ryska flottan att fartyg, som passerat Odensholms longitud på väg ut i Östersjön, icke finge nyttja radio utom i vissa nödfall och då allenast avgiva några mycket korta tecken.

Rudensky förklarar, att de, som förlägga den »svenska operationen» till september månad, fara vilse. Den framstöt, som gjordes av ryska fartyg i början av denna månad, tillgick på annat sätt:

»Sannolikt den 6 september på kvällen anlände amiral von Essen med sin stab ombord på kryssaren Rurik, som då låg i Lappvik vid Hangö; inspektionen gällde vissa nya befästningsverk därstädes. Samma dag ankom till Lappvik från Kronstadt Kommendör Pilkin, chef å slagskeppet Petropavlovsk, som var under utrustning i Kronstadt. Chefen på Rurik, kommendör Bachireff, stabschefen Koltchak och Pilkin överenskommo, att flottan icke längre kunde förbliva överksam utan att man borde göra en framstöt till sjöss, och denna tanke meddelade de till amiralen. Von Essen gick då ut med Rurik, med vilken förenade sig kryssarna Bajan och Pallada, ost om Gotland ned till trakten av Libau. Kanske har detta företag uppfattats såsom en tilltänkt demonstration mot Fårösund, men i själva verket var det Essens avsikt att visa sin offensivlusta mot tyska fartyg, som dock ej påträffades.»

En liknande kryssarframstöt förlägges av Terestschenko till de allra första dagarna av september.

Amiral Rousine har undersökt, huruvida det förekom en eller två ryska operationer, riktade mot Sverige och har kommit till det resultatet, att endast *en enda* dylik operation förekom. Vice-amiral Kolamejtzeff, som hade befälet över första kryssarbrigaden (divisionen), konteramiral Boutakoff, som var chef på kryssaren Aurora, samt kommendören Zeleuvy, som var embarkerad på en jagare, anse alla att det blott förekom *en* sådan operation i krigets början.

Varken Rudensky eller Rousine hava några upplysningar att lämna om jagarframstöten från Hangö men vilja understryka, att kustbeskjutning ej kunnat komma i fråga annat än om von Essen erhållit högkvarterets tillstånd att genomföra anfallsföretaget.

Amiral Rousine, som fått taga del av dessa forskningsresultat, har lämnat följande skriftliga bestyrkande:

»Efter att hava tagit kännedom om kommendörkapten Biörklunds historiska forskningar, intygar jag följande:

De slutsatser och synpunkter, som han framlägger, äro berättigade och Essens operation i början av kriget utfördes enligt vad som påvisats i hans arbete. Jag känner icke till den lilla hjälperationen med jagare utanför Stockholms skärgård, men å andra sidan vill jag icke förneka att sådana operationer företagits samtidigt med huvudoperationen mot den svenska sjöstyrka, som antogs befinna sig i Färösund.

Nu, då de ryska arkiven öppnats och herr Nekljudoff's i Stockholm korrespondens har publicerats, är det icke längre värt mödan att bibehålla hemlighetsfullhet om dessa händelser, som timat för mer än tjugo år sedan. Säkert är att på rysk sida hade man underrättelser om närmanden och förslag, som gjorts till Sverige av exkejsar Wilhelm, och att man bedömde den svenska stämningen snarast fientlig mot Ryssland. Icke dessmindre var tsar Nikolaus II, av rättskänsla och enligt moraliska principer, emot att indraga Sverige i världskriget, och om Essen förhindrades att utföra sin operation, var det framför allt tack vare inflytande av tsaren och av storfurst Nikolaj Nikolajevitch, vilken även fruktade Sveriges sjömakt och landmakt. Och man måste förstå, att den politiska osäkerheten i början av augusti 1914 försatte Amiral von Essen i ett mycket svårt läge, som väl kunde giva anledning till de idéer, på vilka hans operationsplan var grundad.

A. Rousine.

F. d. amiral, Chef för Ryska kejsarliga
marinens generalstab.»¹

¹ Originallet lyder sålunda:

»Ayant pris connaissance des travaux historiques du Capitaine de Frégate Biörklund, je certifie ce qui suit:

Ses conclusions et considérations sont justifiées, et l'opération d'Essen au début de la guerre s'est exécutée d'après ce qui a été montré dans ses travaux historiques. Je ne connais pas la petite opération auxiliaire par les contre-torpilleurs devant les archipels de Stockholm, mais d'un autre côté, je ne veux pas nier que de telles opérations ont eu lieu en même temps que l'opération primaire vers la flotte suédoise supposée d'être à Färösund.

Maintenant que les archives russes ont été ouvertes et la correspondance de Monsieur Nekljudoff à Stockholm a été publiée, ce n'est plus la peine de garder le secret sur ces événements qui ont eu lieu il y a plus de vingt ans. Il est certain que du côté russe, on avait des renseignements sur des avances et proposi-

I detta brev instämmer jämväl kommandören Rudensky. Marinförfattaren Terestschenko meddelar, att den givna förklaringen av händelseutvecklingen i sina huvuddrag är fullkomligt riktig.

Ur sjökrigshistorisk synpunkt synes det klart, att vittnesbörden om den Essen'ska operationen måste anses tillfyllest. Man kan visserligen ännu påträffa enstaka f. d. ryska officerare, vilka icke vilja tro på att en sådan operation företagits. Sagda personer äro dock antingen mindre väl initierade om vad som hände i ryska Östersjöflottans högsta ledning år 1914 eller ock hänga de ännu fast vid åsikten, att minnet av den gamla ryska regimen icke får oskäras.¹ Men när nu så många auktoritativa uttalanden föreligga och sedan det visat sig, att von Essens operation var fullt förklarlig i det ovissa läge som rådde, böra dylika hänsyn ej längre tillmätas betydelse. Man kan icke betvivla riktigheten av marinhistorikern M. Petrovs inom ryska arméstabens avdelning för krigshistorisk forskning år 1927 uppgjorda skildring, av medlemmens av ryska vetenskapsakademien i Leningrad, den kände historikern Eugène Tarlés föredrag i Stockholm år 1929, av Monasterev's och Terestschenko's sjökrigshistoriska arbeten av år 1932 och 1934 samt av amiral Rousine's m. fl. uttalanden. Likartade vittnesmål föreligga alltså från representanter för såväl den gamla som den nya regimen. Men för att rätt förstå det utrikespolitiska läge, i vilket sagda företag tillkom, är det nödvändigt att se förhållandena i ett större sammanhang.

* * *

tions faites pas l'ex-empereur Guillaume II à la Suède et qu'on jugeait le sentiment Suédois plutôt hostile envers la Russie. Néanmoins, l'Empereur Nicolaus II était, par esprit de justice et de principes moraux, contre l'idée d'entraîner la Suède dans la guerre mondiale, et si Essen a été empêché d'exécuter son opération, c'était surtout grâce à l'influence de l'Empereur ainsi qu' au Grand Duc Nicolaj Nicolajevitch qui redoutait aussi la puissance navale et terrestre de la Suède. Et il faut bien comprendre que l'incertitude politique au début d'Aôut 1914 mettait l'Amiral Essen dans une situation très difficile qui pouvait bien inspirer les idées qui étaient à la base de son plan d'opération.

A. Rousine,

Ancien Amiral, Chef d'État-major général
de la Marine Impériale de Russie.»

¹ En f. d. högre rysk sjöofficer, vilken tidigare förnekat att någon offensiv-operation företagits, har fått taga del av föreliggande utredning och skriver till förf. följande: »Inför trumelden av Eder bevisföring måste jag giva mig på nåd och onåd, nöjd med att minnet av min avhållne chef ingalunda fördunklas av vad som nu uppdagas.»

En fullständig bild av den diplomatiska situationen i början av kriget år 1914—18 kan icke erhållas, förrän åtskilliga ännu hemliga dokument från ett flertal stormakter samt mindre länder (däribland Sverige¹) blivit offentliggjorda. Men redan nu är det likväl möjligt att på grundval av ryska källor skapa en tillförlitlig bild av huru läget tedde sig från rysk sida, åtminstone i den mån som erfordras för att bedöma den Essen'ska operationen.

De upplysningar, som nyligen framkommit genom ryska utrikeskommissariatets dokumentinsamling från kriget, samtidigt utkommen i tysk översättning, äro i detta hänseende av ett utomordentligt intresse.

I del I: 5 av nämnda verk (Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus, Dokumente aus den Archiven der Zarischen und der Provisorischen Regierung) återfinnes dels ett meddelande av den 23 juli från ryske utrikesministern Sasonoff (dokument nr 3), att president Poincaré avsåg att under sitt besök i Stockholm strax före krigsutbrottet söka lugna den svenska regeringen beträffande de fientliga avsikter, som man i Sverige tillskrev Ryssland, dels även ett meddelande från amiral Russin till amiral von Essen redan så tidigt som den 25 juli (dokument nr 82). Enligt detta senare borde man vara beredd att utlägga vissa minfält i Finska viken samt företaga skyddsåtgärder för hamnarna i Reval, Sveaborg och Kronstadt; därjämte meddelades avsikten att mobilisera Östersjö- och Svartahavsflottorna samtidigt. Den 26 juli rapporterades till Russin från ryske kommandörkaptenen Berens i Berlin, att läget var mycket hotande och att man vidtagit mått och steg för att få del av tyska flottans rörelser (dokument nr 99). Samma dag rapporterade Nekljudoff från Stockholm, hurusom rysk agentverksamhet (särskilt militärattachén Assanovitch's uppträdande) där väckt uppmärksamhet (dokument nr 105). Ävenså den 26 juli meddelade Russin till von Essen, att han till honom översände den *tyska* signalboken, av vilken man å flottan skulle taga avskrifter och återställa originalet till ryska marinstaben, att tyska flottan ännu icke företagit några miss-tänkta rörelser, att man förberedde förhyrandet av några handelsfartyg, vilka von Essen kunde nyttja för spaningstjänst och radio-rapportering, att vissa befälhavare å handelsfartyg, som gingo på

¹ Föreliggande historiska arbete upptager givetvis intet angående svenska förhållanden, som ännu är av hemlig art.

tyska hamnar, kunde bidra till underrättelsers inhämtande, samt att enligt kejsarlig befallning den 26 juli skulle inträda den »krigsförberedelseperiod» (det försvarsberedskapstillstånd), som medförde vidtagandet av planlagda åtgärder. Vissa ångare tillhörande ostasiatiska kompaniet skulle ställas till von Essens förfogande i Reval (dokument n:ris 114, 115).

Dokumentsamlingen giver dessutom en inblick i hurusom man i ryska utrikesministeriet den 27 juli lyckades forcera ett chiffertelegram, vilket den 25 juli avsänts av österrikiske ministern i Stockholm, Hadik von Futak, till Wien och därifrån vidaresänts till Österrikes ambassadör i Petersburg och vari omnämndes, att tyske ministern i Stockholm (von Reichenau) ansåg, att Sverige i en konflikt utan tvivel skulle vara på tremaktsförbundets (centralmakternas) sida (dokument nr 141). Detta föranledde den 29 juli en förfrågan till Nekljudoff, som senare (den 2 aug.) bestred riktigheten av tyske ministerns meddelande (dokument nr 466).¹

Den 27 juli beslöt man i ryska marinen att vid behov upplösa pågående skolor och kurser samt att flytta kadetterna från deras skolfartyg. I Kronstadt började utläggandet av minspärrar. Von Essen hade dagen före meddelat Russin, att den ryska Östersjöflottan då redan avslutat sin krigsgruppering med spaning vid Finska vikens mynning, ubåtarna beredda att intaga sina utgångslägen, minläggarna vid Porkala och Reval klara för minutläggning och huvudstyrkan på Sveaborgs redd (dokument n:ris 158, 159). Den ryska flottan var sålunda beredd för krig, innan man ännu fått några upplysningar om att den tyska flottan koncentrerats.

Amiral Russin hade den 28 juli (dokument n:ris 211, 212) underrettat von Essen, att vissa med radio försedda fartyg ställdes till dennes förfogande samt lämnat uppgift å senaste upplysningar om de tyska och svenska flottornas rörelser (ej bifogad dokumentsamlingen). Samtidigt träffades vissa förberedelser för huvudmineringens utläggande.²

Den 29 juli (dokument nr 250) rapporterade Nekljudoff, att

¹ v. Reichenau, som synes hava misstolkat inhämtade upplysningar, måste som bekant kort därefter avgå från sin post i Stockholm. R. var tydligen en man, som trodde, vad han ville tro.

² I dokumentsamlingen saknas i allmänhet de rapporter från von Essen, på vilka Russins meddelanden utgöra svar. Det ryska militära högkvarterets dokument finnas ej i samlingen.

svenske utrikesministern K. A. Wallenberg den 28 juli åter försäkrat att Sverige vid alla möjliga förvecklingar skulle bibehålla fullständig neutralitet och vänskapliga förbindelser med alla grannländer, vilket Nekljudoff besvarat med att Ryssland delade dessa känslor av uppriktig vänskap.

Den 29 juli meddelades till von Essen (dokument n:ris 268—271), att mobiliseringen skulle börja från midnatt 29—30 juli beträffande Östersjö- och Svartahavsflottorna, att man borde observera att krig mot Tyskland icke påbörjats samt att reservpersonal och tjänstlediga skulle inkallas; dessutom lämnades vissa föreskrifter om mineringar och radiostationer etc.

Den 30 juli rapporterade Nekljudoff (dokument nr 311), att i Sverige ditintills icke förmärkts någon uppståndelse bland allmänheten, att en torpedbåtsflottilj från Karlskrona ankommit till Stockholms skärgård för vanliga årsmanövrar samt att vid rysk-tyska förvecklingar viss uppståndelse vore att vänta. Samma dag meddelade han (dokument nr 312), att Ryssland måste vara särskilt försiktigt i sitt förhållande till Sverige och undvika allt, som kunde uppröra allmänna meningen, styrka militärpartiets argumentering samt försvåra den uppriktigt fredsälskande hållning, som Konungen och utrikesdepartementet intogo.

Den 30 juli hade amiral Russin tydligen fått del av det enligt ovan forcerade österrikiska chiffertelegrammet (dokument nr 141), ty nu sände Russin till von Essen följande radiotelegram (dokument nr 330):

»Radiotelegram nr 493.

30 juli 1914 kl. 2 t. 20 fm.

Enligt föreliggande tillräckligt tillförlitliga underrättelser avslöts den 25 juli ett avtal mellan Tyskland och Sverige; därför måste vi anse svenskarna såsom våra sannolika fiender.»

Von Essen meddelades även att flottorna, trots att den allmänna mobiliseringen uppskjutits, dock skulle mobiliseras. Huvudmineringen i Finska viken skulle utläggas först på särskild befallning (dokument nr 331).

Den 31 juli trädde det ryska högkvarteret i funktion, och krigstillstånd intogs i vissa kustfästningar. Russin meddelade von Essen, att utsikterna för fred, som under gårdagen varit endast 5 %, nu vore 10 % (dokument nr 381).

Den 1 aug. telegraferade Sasonoff till Nekljudoff, att man från mycket trovärdig källa erfarit, att Sverige i händelse av krig

skulle ställa sig på centralmakternas sida (dokument nr 387), medan Nekljudoff samma dag telegraferade till Sasonoff (dokument nr 424), att ett kungligt dekret offentliggjorts om Sveriges fullständiga neutralitet i det österrikisk-serbiska kriget. Samtidigt anmälde ryske militärattachén i Stockholm, överstelöjtnant Kandauroff, att svenska armén ej vidtagit mobiliseringsåtgärder men att inom flottan mycket energiska arbeten pågingo. Marinattachén Staschewski upplyste, att infanteriregementet i Karlskrona skulle påbörja arbeten, som hade samband med flottans krigsberedskap (dokument nr 425). Nyssnämnde militärattaché hade slutligen från svenske utrikesministern erfarit, att Sverige förklarat sig neutralt. Allt tydde enligt sagda militärattaché på att svenska regeringen kanske verkligen önskade bevara en sträng neutralitet men att allt oftare stämmor förnummes att Tyskland kunde tvinga Sverige att övergiva neutraliteten och i så fall komme man ingalunda att göra motstånd häremot (dokument nr 426).

Den 2 aug. avsände Nekljudoff till Sasonoff följande telegram (dokument nr 464):

»Den svenska flottan till en styrka av fem pansarskepp, sexton torpedbåtar och tre ubåtar har avgått från Stockholm och befinner sig enligt vad rykten förmäla till en viss del vid ön Gotland. Idag, efter rådplägningen på slottet, inkallades första och andra årsklasserna av första uppbådet, vilket dock blott motsvarar ett tidigare inkallande av det på hösten tjänstepliktiga manskapet. Jag besökte idag utrikesministern och frågade honom för det första om Sverige hade för avsikt att i krig mellan Ryssland och Tyskland bevara fullständig neutralitet, för det andra — om så vore fallet — vilka omständigheter som kunde förorsaka Sverige att frånträda sin neutralitet. Ehrensverd (i dokumenteringen anges att det måste vara ett fel och avse K. A. Wallenberg) svarade mig fullkomligt bestämt och kategoriskt, att Sverige hade för avsikt att iakttaga och skydda sin neutralitet. Därpå siktade vidtagna åtgärder, vilka senare sannolikt skulle komma att något förstärkas. Anledning för Sverige att frånträda sin neutralitet kunde endast vara ett angrepp på svenskt område eller överhuvud en våldsåtgärd från en av de krigförande parternas sida.»

Fortsättningsvis meddelade Nekljudoff (dokument 465), att han officiellt försäkrat, att Ryssland aldrig tänkt på att angripa Sverige eller vidtaga fientliga åtgärder mot detsamma. Wallenberg hade ingått på de omständigheter, som obetingat skulle tvinga Sverige att frånträda sin neutralitet samt förklarat för Neklju-

doff och den engelske ministern, att Englands deltagande i kriget skulle utgöra en sådan omständighet, ty Sverige skulle då komma att befinna sig »mellan hammaren och städet». Slutligen påpekade Nekljudoff (dokument nr 466), att endast en ultimativ våldsakt från Tysklands sida kunde driva Sverige ur dess neutralitet, eftersom opinionen i Sverige ytterst skulle föredraga ett krig på Tysklands sida framför ett krig mot Tyskland.

Tanken att Englands ingripande kunde inverka på Sveriges ställningstagande till kriget föranledde även engelske ministern i Stockholm att den 2 aug. meddela utrikesministern Grey, att svenske utrikesministern »fruktade att Sverige, om England slöte sig till Ryssland, skulle bliva tvunget att träda in på motsatta sidan» (anm. till dokument nr 465).

Den 2 aug. meddelade slutligen militärattachén Kandauroff hem, att den svenska arméns mobilisering var förestående.

Den 3 aug. rapporterade marinattachén Staschewski (dokument nr 500), att Sverige gjort partiell mobilisering, att stridskrafterna å Gotland mobiliserats samt att svenske utrikesministern förklarade, att Sverige skulle förbliva neutralt, tills någon med våld tvingade det att uppgiva sin neutralitet; »ett sådant våld vore t. ex. Englands deltagande i kriget». Slutligen meddelade han, att »det förelåg grund för antagandet, att det fanns ett avtal mellan Sverige och Tyskland och att ett svenskt ingripande var beroende av om England deltog på motsatt sida».

Dåvarande svenske utrikesministern, bankdirektör K. A. Wallenberg, har velat understryka, att sistnämnt antagande givetvis var felaktigt.

Samma dag avgav emellertid Sverige förnyad neutralitetsförklaring i det pågående kriget, varom utländska makter notifierades den 4 aug. Detta skedde, innan Englands krigsförklaring ägt rum.

På engelskt håll (dokument nr 518) ansåg man emellertid, att det för att hålla Sverige utom kriget vore av vikt, att ryska och franska regeringarna tillsammans med den brittiska avgav garantiförsäkran angående Sveriges integritet och oavhängighet för det fall att Sverige förbleve neutralt, medan man i motsatt fall skulle anse sig sakna dylika förpliktelser. Nekljudoff instruerades den 4 aug., att han tillsammans med engelske och franske ministrarna finge i Stockholm avgiva en dylik, likalydande förklaring (dokument nr 525). Samma dag angav Grey för ryske mi-

nistern i London, att han befarade ett tyskt ultimatum till Sverige för att tvinga Sverige att förklara Ryssland krig. Ryssland måste därför i Sverige och Norge skapa ett absolut förtroende till sina avsikter angående integritet och oavhängighet (dokument nr 535). Förklaringar av dylikt innehåll avgåvos också i Stockholm, av engelske ministern den 4 aug. (dokument n:ris 550, 551) samt av franske och ryske ministrarna den 6 aug.¹

Under den 4 aug. underrättade Nekljudoff vidare Sasonoff (dokument nr 548) bl. a. om Sveriges den 3 aug. förnyade neutralitetsförklaring, att vissa militära förberedelser fortskridit och att svenska flottan var fullständigt mobiliserad samt att ett stort socialdemokratiskt möte i Stockholm uttalat sig för uppslutning kring en sträng neutralitetspolitik. Samma dag rapporterade Nekljudoff, att han varit i audiens hos H. M. Konungen, som klart uttalat sin önskan om ett gott förhållande till Ryssland och understrekit, att Sverige icke vore bundet av avtal eller fördrag med någon som helst makt och att endast våld kunde tvinga Sverige att uppgiva sin neutrala hållning (dokument nr 549).

Den 7 aug. cirkulerade inom presskretsar i Petersburg ryktet, att svenska flottan utlöpte för att söka strid med den ryska flottan. Ursprunget till dessa rykten har icke kunnat utrönas. Givet är, att de voro fullständigt gripna ur luften, men sannolikt är att de bidragit att öka nervositeten inom den ryska marinledningen.

Om man å vissa ryska håll levde i dylika föreställningar, att Sverige, därest England ginge med i kriget på rysk sida, för sin del skulle ansluta sig till Tyskland, så kan det ju möjligen förklaras därmed att man misstänkte Sverige för att efter den 4 aug., då krigstillstånd inträdde mellan England å ena sidan samt Tyskland med flera stater å den andra, bereda sig på att övergiva sin neutralitet. Sverige hade väl avgivit en neutralitetsförklaring den 3 aug. men sedan England inträtt i kriget avgavs förnyad sådan förklaring först den 8 aug., då utrikesministern i riksdagens båda kamrar förklarade, att svenska och norska regeringarna var för sig avsåge att till det yttersta upprätthålla sin neutralitet.

Enligt den officiella ryska dokumentsamlingen sände Nekljudoff den 9 aug. telegram till Petersburg om den svensk-norska neutralitetsförklaringen. *Det torde enligt vad ovan anförts vara*

¹ Enligt Nekljudoffs memoirer skulle dylika förklaringar först hava avgivits av engelske och franske ministrarna och därefter — på Nekljudoffs enträgna begäran hos Sasonoff — jämväl av ryske ministern.

vid samma tid, som von Essen återkallades från sin påbörjade operation. Faktum kvarstår i varje fall, att intill den 9 aug. på f. m. hade man på ryskt militärt håll kvar misstanken, att Sverige efter Englands inträde i kriget förberedde sig på att frångå sin hittillsvarande neutralitet.

En fullständig bild av de utrikespolitiska förhållandena omkring den 9 aug. 1914 kan naturligtvis icke erhållas, förrän samtliga hittills hemliga dokument från olika Östersjöländer lagts på bordet.

För att rättvist bedöma den von Essen'ska operationen kan man dock redan nu erkänna, att det utrikespolitiska läget, sett ur rysk marin synpunkt, ingalunda var klart.

Dechiffrerandet av det österrikiska telegrammet hade väckt en misstänksamhet på rysk sida, som icke helt neutraliserades av Nekljudoffs sakrika och i stort sett riktiga rapporter. På rysk sida hade man vidare fäst sig vid svenske utrikesministerns uttalande den 2 aug., att Englands deltagande i kriget kunde bli en anledning för Sverige att träda in på centralmakternas sida. Den härav uppammade tvekan om Sveriges hållning, sedan England den 5 aug. ställt sig på Frankrikes och Rysslands sida, fann dessutom måhända näring i den omständigheten, att Sverige icke efter Englands inträdande i kriget avgav någon förnyad neutralitetsförklaring förrän den 8 aug. Från svensk sida ansågs nämligen någon sådan åtgärd ursprungligen icke direkt erforderlig, enär neutralitetsförklaringen av den 3 aug. skulle gälla »under nu pågående krig mellan främmande makter».

Det svenska uttalandet av den 2 aug. om risken för att Sverige kunde sluta sig till Tyskland hade å andra sidan god effekt. Säkertligen var det detta uttalande, som föranledde England att söka motväga en sådan möjlighet genom att avgiva försäkring den 4 aug., att det skulle respektera ett neutralt Sveriges integritet och oberoende, till vilken förklaring de franska och ryska ministerrarna i Stockholm den 6 aug. anslöto sig. Därest den svenske utrikesministerns uttalande åsyftat att skapa en sådan sinnesförfattning hos de allierade makterna, lyckades det tillfullo. I varje fall är det givet, att en utvidgning av en konflikt är ofördelaktig för de stater, som önska förbli neutrala, samt att med Englands indragande i kriget spänningen komme att bli så stor, att det måste befaras, att Sverige kunde bli tvunget att frångå sin neutralitet. Det är ur denna synpunkt och icke såsom något direkt hot, som man bör se uttalandet av den 2 aug.

Samtidigt härmed orsakade emellertid detta svenska uttalande ökad misstänksamhet på militärt ryskt håll, och det var ur denna misstänksamhetens jordmån, som idén till den Essen'ska operationen uppspirade. Von Essen var icke lika fullständigt orienterad om det diplomatiska läget som det ryska utrikesdepartementet i Petrograd eller det ryska högkvarteret, och han hade förvisso skäl att vara på sin vakt, särskilt sedan han erhållit Rusins meddelande av den 31 juli, att svenskarna måste anses såsom sannolika fiender. Fullt riktigt gjorde ju von Essen slutförandet av sin operation beroende av om han erhöle högkvarterets tillstånd. Det ryska högkvarteret å sin sida torde dock hava fått mera utförliga underrättelser angående det aktuella diplomatiska förhållandet mellan Sverige och Ryssland, ty man måste bemärka, att den svenske Konungen den 4 aug. givit Nekljudoff klart besked om Sveriges neutrala hållning. Men att döma av hittills offentliggjorda dokument förefunnos brister i »orienteringen» på rysk sida, enär amiral Russin fortfarande kan vidhålla att man i det ryska högkvarteret, samma dag som von Essen utlöpte på sin planlagda operation, väntade Sveriges anslutning till Tyskland i kriget.

Missledd av Nekljudoffs meddelande att *delar* av svenska flottan avgått till Gotland, vilket som nämnts icke var fallet, vidare vilseledd av det i sak oriktiga österrikiska telegrammet, vars ursprung var en illa underrättad tysk minister, ytterligare upphetsad av risken att Sverige vid Englands inträde i kriget skulle komma att sälla sig till Rysslands fiender och slutligen erhållande upplysningar, att delar av tyska flottan avginge mot Finska viken, kom von Essen till det resultatet, att en svensk-tysk samoperation var förestående.

Hade von Essen slutfört den planerade operationen mot Fårösund, skulle han emellertid hava funnit att någon del av svenska flottan ingalunda befann sig därstädes. Sannolikt hade väl det hela i så fall icke föranlett resultat utan von Essen återvänt med oförrättat ärende. Enligt rysk uppgift ansågs det alltför äventyrligt att i så fall i enahanda syfte verkställa ny framstöt mot svenska huvudstyrkan vid Stockholms skärgård.

Vad slutligen situationen omkring den 9 aug. 1914 beträffar, må tilläggas, att av den ryska dokumentinsamlingen (del II: 6: 1, dokument nr 58) framgår, hurusom franske ministern i Stockholm

efter överenskommelse med sina ryska och engelska kolleger i förtroende frågat svenske utrikesministern, vilket svar som komme att från svensk sida avgivas på de likalydande deklARATIONERNA från de tre allierade makterna att respektera Sveriges integritet, ifall detta land förbleve neutralt. Svenske utrikesministern svarade, att man, uppmuntrad av sagda deklARATIONER, avslutat neutralitetsöverenskommelsen med Norge, vilken visade den svenska regeringens fasta vilja att icke sluta sig till någon av de krigförande parterna. Man önskade dock, att de allierades deklARATIONER ej skulle offentliggöras. Den 10 aug. upprepades en liknande förklaring för den ryske ministern. Nekljudoff meddelade genast Petrograd härom samt om att han ansåg, att såväl Konungen som den dåvarande regeringen vore emot att Sverige indroges i kriget. Det är av intresse att jämföra dessa diplomatiska omständigheter med förhållandet, att von Essen enligt förutnämnda källor sannolikt redan natten 8—9 aug. gått till sjöss med sin flotta och att han av det ryska högkvarteret återkallades vid en tidpunkt, då i varje fall den svensk-norska neutralitetsförklaringen av den 8 aug. måste hava nått ryska regeringen och det ryska högkvarteret (9—10 aug.).

Efter den 10 aug. kunde det väl hända, att man på vissa håll i Ryssland fortfarande misstänkte Sverige för att vilja sluta upp på tysk sida, sedan en del svenska försvarsåtgärder slutförts. Dylika misstankar funnos emellertid ibland även på annat håll. Sålunda anger den ryska dokumentinsamlingen (ovan angiven del, dokument nr 382) att i början av oktober år 1914 den engelska regeringen fått trovärdiga underrättelser om att Sverige avsåg att ingå förbund med Tyskland samt omkring den 1 december påbörja krigsoperationerna; de allierades ministrar i Stockholm voro likväl av den åsikten, att ingen risk härför förefunnes, så länge som regeringen Hammarskjöld—Wallenberg sutte kvar.

* * *

Vi kunna förvisso skatta oss lyckliga att år 1914 hava haft den fasta och kloka riksstyrelse, som då ledde landets öden. Den möjligheten att Sverige under vissa omständigheter kunde komma att taga parti i den pågående kraftmätningen gav vårt land en viss betydelse i det stora sammanhanget. Det förhållandet, att man visste att Sverige icke funne sig i att bliva tvingat till vilka efter-

gifter som helst, medverkade säkerligen till att man från båda hållen avstod från att avkräva oss förödmjukande eftergifter, vilka kanske kunnat orsaka att vi indragits i kriget mot vår vilja.

Av stor betydelse är vidare att konstatera, hurusom felaktiga underrättelser kunna medföra allvarliga komplikationer och hur klokt det är att — såsom vi gjorde 1914 — vid en mera spänd situation, särskilt om man endast har passiva avsikter, undvika åtgärder, vilka lätteligen kunna givas en felaktig tolkning. Likaså bjuder klokheten att undvika onödiga komplikationer genom att söka förekomma risken för ofrivillig vådabeskjutning m. m. Den svenske kustflottechefen, vice-amiral W. Dyrssen, hade goda skäl för att undvika att utföra övningar, särskilt under mörker och dålig sikt, inom sådana områden, där sjökrigsoperationer av de krigförande kunde förväntas eller där man siktat krigförande makts örlogsfartyg. Även den svenska kustflottan hade förmånen av en både stark och klok ledning. Nu nämnda försiktighetsmått komma givetvis att göra sig än starkare gällande, sedan flygvapnets utveckling orsakat ökad risk för misstag och vådabeskjutning, speciellt flygstridskrafter emellan.

Vikten av att landets ansvariga regering bestämmer krigsoperationerna i stort och låter sig angeläget vara att orientera de militära befälhavarna om politiska förhållanden framstår klart. Det är emellertid att märka, att något liknande den Essen'ska operationen aldrig skulle kunna förekomma i svensk sjökrigsföring, enär hos oss sedan länge tillämpas det systemet, att det marina högkvarteret utövar en mera direkt strategisk ledning av marinstridskrafterna.

På rysk sida hyste man år 1914 respekt för Sveriges försvarsväsende till sjöss och till lands. Detta bestyrker all tidigare vunnit erfarenhet, att även ett mindre land förmår — om det stöder sig på tillfredsställande militära maktmedel — framgångsrikt *värja en självbestämningsrätt, som under inga omständigheter erhålles till skänks.*

Såväl härför som för att fylla vårt lands försvarsförpliktelser i övrigt erfordras alltjämt ett dugligt riksförsvaret.

Det är hög tid att Sveriges folk inser detta och endräktigt beslutar *den förstärkning av samtliga försvarsgrenar*, som motsvarar osäkerhetstillståndet i världen.